

ТЕМА 1. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

ПЛАН

1. Загальна характеристика кримінального судочинства.
2. Завдання кримінального процесу. Особливості процедури.
3. Стадії кримінального процесу.
4. Досудове розслідування.
5. Підготовче провадження.
6. Судовий розгляд.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження).
2. Виконання судових рішень.
3. Провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження).
4. Провадження за нововиявленими обставинами.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 384 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3854/1/%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf>

1. Загальна характеристика кримінального судочинства

Механізм захисту прав і свобод громадян, що спрацьовує у процесі взаємодії органів влади і громадянського суспільства на сучасному етапі розвитку, є державним гарантом від відомчого чи неправомірного втручання і впливу.

Влада у цілому – це авторитетна сила, що має реальну можливість здійснювати свою волю у соціальному житті, використовуючи різні засоби і методи, у тому числі і примусу.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Судова влада – це різновид державної влади, яка є системою державних судових органів, що покликані здійснювати правосуддя в Україні. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Питання функціонування судової системи традиційно є актуальними в умовах побудови соціальної правової демократичної держави. **Реалізація судової влади завжди здійснюється в певній формі – передбаченій законом процедурі судочинства.** Ця процедура чітко встановлює, що має здійснюватися в суді при підготовці до розгляду та судовому розгляді справ. Головне її завдання – забезпечити законне, мотивоване і справедливе рішення. Зазначені процедури засновані на гласності, забезпеченні права на захист та оскарження

судового рішення, можливості участі представників народу у прийнятті рішення у справі, рівності сторін та на інших принципах. Обов'язковість правил судочинства, що визначені законодавством для усіх суддів є, по-перше, найважливішою гарантією законності правосуддя, а по-друге, неодмінною умовою успішної діяльності судової системи України. Тому, правила відправлення правосуддя визначені процесуальним законодавством України.

Відповідно до ст. 124 Конституції України, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Судова влада в Україні здійснюється у формі конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства.

Кримінальне судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої розглядаються й вирішуються кримінальні провадження. *Зміст кримінального судочинства полягає в здійсненні кримінального провадження і застосуванні встановлених законом видів покарання до осіб, які винні у вчиненні кримінального правопорушення, або у виправданні невинних.* Винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення може бути встановлена лише судовим вироком, який набув законної сили. Беручи до уваги серйозність обмеження особистої свободи громадян, щодо яких застосовуються запобіжні заходи або заходи медичного характеру, законодавець надає право вирішення цих питань тільки суду. Необхідність прояву судової влади виникає і при вирішенні питань щодо відбування кримінального покарання.

Кримінальне судочинство вершиться загальними судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції в межах процедури, визначеної Кримінальним процесуальним кодексом. **Діючий Кримінальний процесуальний кодекс України – це систематизований збір правових норм, які у своїй сукупності регулюють весь процес кримінального судочинства в цілому та окремі його частини, етапи, стадії, інститути.** Сучасні форми протидії кримінальним практикам дії кримінального провадження – це відносно самостійні, але взаємозалежні частини кримінально-процесуальної діяльності, відокремлені одна від одної кінцевими процесуальними рішеннями, характеризуються безпосередніми завданнями, похідними від загальних завдань кримінального судочинства, колом органів і осіб, що приймають участь в кримінальному провадженні, та особливим порядком прийняття кримінально-процесуальних рішень.

У кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими Кримінальним процесуальним кодексом України.

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого

розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

У ст. 3 Конституції України вказано, що «держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Це означає, що кримінальне судочинство покликане гарантувати всім його учасникам створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації їхніх законних прав та інтересів, у тому числі і їхніх спеціальних прав як учасників кримінального судочинства. Особи, які порушують вказані права та інтереси, притягаються до юридичної відповідальності. Швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних у вчиненні злочинів як завдання кримінального судочинства є втіленням у кримінально-процесуальному законодавстві конституційного принципу забезпечення доведеності вини підозрюваного у вчиненні злочину. Як основна мета кримінального судочинства визнається таке застосування Закону, яке б забезпечувало, з одного боку, притягнення до кримінальної відповідальності кожного, хто вчинив злочин, а з іншого – гарантувало б від безпідставного покарання невинних у його вчиненні. Досягти цього можна лише шляхом суворого додержання норм кримінального, кримінально-процесуального та іншого законодавства у кримінальному провадженні. Саме це є гарантією встановлення істини в кримінальному провадженні, застосування до винного справедливого заходу впливу і не притягнення до відповідальності невинного.

Таким чином, кримінальне провадження, як частина судочинства в Україні, у відповідності з Конституцією України повинно здійснюватись виключно у порядку, який встановлюється законом. Таким систематизованим законом, що визначає права і обов'язки учасників кримінальнопроцесуальних відносин і, таким чином, визначає порядок кримінального провадження є Кримінальний процесуальний кодекс України (із змінами та доповненнями), який був прийнятий 13 квітня 2012 року. Встановлений Кодексом порядок провадження є обов'язковим для виконання всіма без винятку суб'єктами, що беруть у ньому участь. А також, кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України.

2.Завдання кримінального процесу. Особливості процедури.

Для того, щоб досягнути певного результату під час здійснення будь-якої, у тому числі кримінально-процесуальної діяльності, необхідно вирішити ряд питань (завдань). Саме завдання, поставлені перед кримінальним судочинством, обумовлюють досягнення його цілей.

Загалом завдання - це виражена у законі форма правової діяльності, що реалізується уповноваженими на те суб'єктами шляхом виконання наданих їм засобів для досягнення окремого та загального правового результату.

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК. Ними є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового

розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перелічені завдання кримінального провадження є загальними для всіх його стадій. Водночас кожна стадія має і свої спеціальні безпосередні завдання. Виконання всіх цих завдань покладено на державні органи та посадових осіб, які ведуть процес.

Розглянемо завдання кримінального процесу більш детально.

I. Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Потреба особи, суспільства та держави у захисті від суспільно небезпечних посягань (у тому числі, кримінальних правопорушень) обумовлюють необхідність створення регулятора суспільних відносин, який буде здатний виконувати цю функцію. Таким є кримінальне право. Однак саме по собі, без механізму реалізації кримінально-правових норм, воно не буде спроможним захистити ні окрему особу, ні суспільство, ні державу загалом. Роль такого механізму, як відомо, виконує кримінальний процес.

Кримінальне та кримінально-процесуальне право як елементи соціальної системи мають різне функціональне призначення, однак обидві ці галузі регламентують відносини з приводу вчинення кримінального правопорушення. Кримінальне право визначає коло кримінальних правопорушень, функціональне призначення кримінального процесу – регламентація порядку кримінального провадження.

Реалізація кримінальних правовідносин завжди пов'язується з кримінально-процесуальним правом. При цьому кримінальні правовідносини можуть залишитись нереалізованими у разі, якщо не буде встановлена подія кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила. Реалізація кримінальних правовідносин означає, що всі обставини кримінального правопорушення встановлені, особа, яка його вчинила, притягнута до кримінальної відповідальності та покарана, відновлені порушені права потерпілого, відшкодована завдана кримінальним правопорушенням шкода. У такому випадку досягнута мета кримінального права, виконане завдання кримінального процесу: особа, суспільство, держава захищені.

Виконання загального завдання кримінального процесу щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень реалізується у функціональних завданнях суб'єктів правозастосування – органів і посадових осіб, що реалізують норми кримінально-процесуального права. Функціональні ролі цих органів і посадових осіб різні, як різними є і безпосередні завдання, що покладаються на них. Так, органи досудового розслідування покликані встановити обставини кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, доказати винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримує державне обвинувачення в суді. Роль суду як соціального інституту полягає у здійсненні правосуддя.

Таким чином, виконання завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень визначається функціональним призначенням державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, і зобов'язані повно, всебічно та об'єктивно досліджувати всі обставини кримінального провадження, встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, доказати передбаченими законом засобами її винуватість, призначити справедливе покарання, забезпечити відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не допустити притягнення до відповідальності невинуватого, а у разі слідчо-судової помилки реабілітувати особу та відшкодувати їй шкоду, завдану незаконними діями.

II. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3), визначення правами і свободами людини та їх гарантіями змісту і спрямованості діяльності держави (ч. 2 ст. 3)

підвищують відповідальність компетентних органів за виконання постановлених перед ними завдань.

У кримінальному судочинстві основні права та свободи людини визначають характер і зміст кримінального процесуального закону, а відповідно і всієї кримінально-процесуальної діяльності. Саме у сфері кримінального судочинства, де має місце застосування різних заходів державного примусу і де особливо обмежуються права та свободи осіб, залучених у сферу кримінального процесу, питання охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Кримінальне судочинство може і повинно бути ефективним інструментом державної охорони прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб – установ, підприємств, організацій тощо. Жодне порушення законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб не може бути виправдане посиланням на необхідність боротьби зі злочинністю.

Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження (фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь), слід розуміти встановлення процесуальних гарантій створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації учасниками кримінального провадження їхніх суб'єктивних прав і законних інтересів, у тому числі і спеціальних прав, як учасників кримінального провадження. Особи, які порушують вказані права та інтереси, повинні бути притягнені до юридичної відповідальності.

Як зазначається у настанові Міжнародної амністії по справедливому судочинству, кожен кримінальний процес є перевіркою поваги держави до прав людини.

Відповідно до п. 25 ст. 3 КПК учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Отже, охороні підлягають права як тих фізичних і юридичних осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення, так і тих, винуватість яких у вчиненні кримінального правопорушення, встановлюється, й тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні.

Можна виділити такі напрями діяльності в межах забезпечення (гарантування) охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження:

1) створення умов, необхідних для реалізації прав та здійснення законних інтересів. Так, згідно ч. 1 ст. 11 КПК під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника;

2) обмеження прав виключно уповноваженими на те суб'єктами, за наявності до того підстав і умов, у передбаченому законом порядку. Так, ч. 1 ст. 132 КПК визначає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом;

3) відшкодування шкоди, завданої порушенням прав та законних інтересів учасників провадження. Частина 3 ст. 11 КПК встановлює, що кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. При цьому, відповідно до ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується

державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Зазначеним напрямом відповідають різні види кримінально-процесуальних гарантій, про які йтиметься нижче.

III. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Передумовою притягнення особи до відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення є здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення – завдання складне і багатогранне. Його виконання пов'язане з ретельною та кропіткою роботою, спрямованою на виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення, на викриття та розшук особи (осіб), що його вчинила, тощо. В результаті проведених під час досудового розслідування дій встановлюються та досліджуються більшість доказів, формується підозра та обвинувачення, що надалі стає предметом судового розгляду та визначає його обсяг і межі.

Забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, можливе лише за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Названі вимоги характеризують способи дослідження обставин кримінального правопорушення та зібраних доказів. Швидкість, повнота та неупередженість (об'єктивність) мають свій конкретний зміст, однак при цьому вони взаємопов'язані.

Вимога *швидкості* у кримінальному провадженні означає, що строки проведення досудового розслідування та судового розгляду повинні максимально наближатися до моменту вчинення кримінального правопорушення (початку кримінального провадження). Ідея швидкості кримінального провадження виражена правилом «швидкого суду». Правом на «швидкий суд» повинні володіти усі зацікавлені у цьому особи, насамперед, потерпілий та обвинувачений. Вимога швидкості є необхідною складовою справедливої процедури, на яку вказують основоположні міжнародні документи. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначено, що «кожен має право при визначенні його громадянських прав і обов'язків або при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що йому пред'явлене, на справедливий, публічний розгляд справи у розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» (п. 1 ст. 6). У ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право обвинуваченого на розгляд його справи судом без невинуватого затримки перераховано в ряду мінімальних гарантій справедливого правосуддя.

Вимога швидкості впливає на побудову кримінального процесу, визначення повноважень його суб'єктів.

Так, для забезпечення швидкості кримінального провадження запроваджуються спрощені порядки кримінального провадження (досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків).

Серед засад (принципів) кримінального провадження визначено засаду розумних строків (ст. 28 КПК), відповідно до якої під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть

перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Повноваження державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, також обумовлені процесуальними строками, встановленими законом. Наприклад, в силу вимог ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Стаття 219 КПК встановлює, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку і протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Згідно ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання.

Відповідно до ч. 2 ст. 113 КПК будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватого затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу. Таким чином, порушення встановленого законом процесуального строку в діях посадових осіб, які ведуть процес, є порушенням закону і означає незаконність проведеної процесуальної дії.

Слід вказати на те, що швидкість як нормативна вимога до здійснення кримінального провадження може бути виражена шляхом використання у тексті закону таких слів, як: строк, період, момент, одночасно, невідкладно, не пізніше, протягом та ін.

Повнота проведеного досудового розслідування та судового розгляду означає, що встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК): подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Це означає, що зібрані докази, які дозволяють стверджувати про існування цих обставин.

Повнота, зокрема, досудового розслідування також означає перевірку даних про вчинення обвинуваченим або іншими особами інших кримінальних правопорушень та прийняття за цими фактами відповідних законних і обґрунтованих рішень.

Повнота досудового розслідування та судового розгляду забезпечується також їх всебічністю – ретельною перевіркою усіх можливих версій, пояснень, оцінкою доказів, що надходять як від сторони обвинувачення, так і від сторони захисту. Тому однобічність, неповнота – це недостатнє з'ясування чи нез'ясування будь-якої істотної обставини кримінального провадження, залишення без уваги тієї чи іншої обставини, що викриває чи виправдовує обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Неупередженість досудового розслідування та судового розгляду означає об'єктивне, безстороннє дослідження обставин кримінального провадження, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, встановлення усіх даних, які характеризують особу обвинуваченого. Неупередженість дослідження також передбачає уважне ставлення як до

показань потерпілого, так і показань підозрюваного, обвинуваченого, їх клопотань і скарг. Усі показання цих осіб повинні ретельно перевірятись, а клопотання, якщо вони обґрунтовані, задовольнятись.

Відповідно, упереджене (необ'єктивне) провадження - це провадження здійснене зацікавлено, як правило, з «обвинувальним ухилом».

Особливе значення вимога неупередженості має стосовно судового розгляду. Неупередженість передбачає, що суддя при розгляді матеріалів конкретного кримінального провадження є суб'єктивно вільним від особистих переконань відносно учасників судового провадження, його дії повинні виключати будь-які обґрунтовані сумніви у цьому, тобто суддя повинен бути об'єктивно безстороннім. Суддя не повинен мати будь-якого інтересу у провадженні за винятком одного – правильного застосування закону.

Під час судового розгляду суддя повинен однаково ретельно аналізувати доводи обвинувачення та захисту, керуючись при цьому тільки інтересами правосуддя.

Неупередженість – категорія, з однієї сторони, суб'єктивна, що залежить від суб'єктивних факторів, а з іншої – об'єктивна, що формується під впливом об'єктивних умов, що забезпечують її прояв.

До об'єктивних умов забезпечення неупередженості суддів слід віднести побудову судової системи, особливий порядок фінансування судів, порядок призначення і звільнення суддів, їх матеріальне та соціальне забезпечення, незалежність, недоторканність і незмінюваність суддів.

Оскільки неупередженість і об'єктивність суддів є важливими передумовами дотримання вимог закону при здійсненні правосуддя, постановлення законного, обґрунтованого та справедливого вироку, закон зобов'язав суддю при виконанні своїх повноважень, а також у позаслужбових відносинах уникати всього того, що може применшити авторитет судової влади, викликати сумнів в його об'єктивності, неупередженості та справедливості. Суддя не вправі, перебуваючи на посаді судді обіймати посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках (ч. 1-3 ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Неупередженість – категорія, у тому числі, суб'єктивна, що залежить не тільки від об'єктивних умов, а й від вольових настанов суб'єкта. Неупередженість передбачає, що суддя прямо чи непрямо не зацікавлений у вирішенні кримінального провадження, що надійшло йому для розгляду.

Під прямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість у даному кримінальному провадженні, коли суддя має матеріальний чи інший інтерес, який буде чи може бути затронутий під час судового розгляду.

Під непрямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість, коли суддя, хоча безпосередньо и не зацікавлений у результаті судового розгляду, однак зацікавлені інші особи, інтереси яких не байдужі судді в силу родинних, дружніх зв'язків, близьких відносин тощо.

Для забезпечення неупередженості та об'єктивності суддів у кримінальному процесуальному законі встановлений перелік обставин, які перешкоджають участі судді у розгляді матеріалів конкретного кримінального провадження (статті 75, 76 КПК).

Поняття «повнота» та «неупередженість» взаємопов'язані. Не може кримінальне провадження вважатись неупередженим, якщо усі можливі версії ретельно не перевірені, не

з'ясована наявність обставин, які як викривають, так і виправдовують особу у вчиненні кримінального правопорушення (критерії повноти). Не буде і повноти, якщо провадження здійснюється упереджено, зі збиранням і дослідженням виключно обвинувальних доказів, без перевірки доводів невинуватості особи.

3. Стадії кримінального процесу.

Діяльність уповноважених державою органів здійснюється у певній послідовності і може бути поділена на певні частини, або етапи, які прийнято іменувати *стадіями кримінального процесу*.

Стадія кримінального процесу - це відносно самостійний етап кримінально-процесуального провадження, що характеризується розв'язанням певного кола визначених в законі завдань, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності та їх функціями, а також обумовленою вирішуваними завданнями провадження кримінально-процесуальною формою та властивими для даного етапу процесуальними актами і рішеннями.

Стадії є відносно відокремленими частинами кримінального процесу. Будучи самостійними, вони водночас перебувають у зв'язку з іншими стадіями, утворюючи єдину систему кримінального процесу.

Особливостями кожної стадії є: своєрідне коло завдань стадії; певне коло учасників; специфічний процесуальний порядок діяльності суб'єктів та їх правовідносин; зміст та форма підсумкових рішень, які приймаються на відповідному етапі процесуального провадження.

Кримінальний процес складається з восьми основних стадій та однієї виключної стадії. **Основні стадії:**

- 1) дослідче провадження (прийняття, розгляд та реєстрація заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення);
- 2) досудове розслідування;
- 3) підготовче провадження;
- 4) судовий розгляд;
- 5) апеляційне провадження;
- 6) касаційне провадження;
- 7) провадження у Верховному Суді України;
- 8) виконання судових рішень;
- **Виключна стадія:**
- 9) провадження за нововиявленими обставинами.

Дослідче провадження - це початкова стадія кримінального процесу, зміст якої становить діяльність з прийняття, реєстрації, розгляду та перевірки заяв і повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, та в разі з'ясування наявності ознак злочину, створення юридичних підстав для початку досудового розслідування шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Кримінальний процес починається з моменту прийняття уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу офіційної заяви або повідомлення про злочин, явки з повинною або безпосереднього виявлення ознак злочину.

4. Досудове розслідування.

Досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Досудове розслідування передуює провадженню в суді і покликане забезпечити його успішне проведення, однак його не можна розглядати тільки як стадію, провадження якої здійснюється до суду і для суду. Ця стадія має особливості, що свідчать про її самостійний характер, зокрема, вона:

1) має свої самостійні завдання, які випливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК)), а саме: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура;

2) чітко окреслені межі в системі кримінального процесу - з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до винесення рішення, яким завершується провадження розслідування;

3) свій зміст та свою процесуальну форму;

4) характеризується колом суб'єктів, які беруть в ній участь;

5) характеризується колом специфічних рішень, що можуть бути прийняті після закінчення досудового розслідування: закриття кримінального провадження, звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Досудове розслідування є формою досудової підготовки матеріалів кримінального провадження, яке здійснюється у формі дізнання та досудового слідства.

Дізнання - форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК).

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів:

- органів внутрішніх справ;

- органів безпеки;

- органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

- органів державного бюро розслідувань.

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання):

- не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК);

- не проводяться негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 300 КПК);

- строк дізнання - до 1 місяця, а в разі складності провадження може бути продовжений до 2 місяців (п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 294 КПК).

Слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один з зазначених процесуальних документів:

1) проект рішення про закриття кримінального провадження;

2) проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;

4) клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

У разі необхідності прокурор має право самостійно оформити вищезазначені процесуальні документи.

Прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особи про підозру здійснити одну з зазначених дій:

- 1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 4) подати клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, прокурор зобов'язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного та потерпілого на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

- 1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;
- 2) письмова заява потерпілого щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;
- 3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

Досудове слідство - форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів (п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК).

Воно провадиться у всіх кримінальних провадженнях, за винятком проваджень щодо кримінальних проступків.

Таким чином, законодавець віддає перевагу в розслідуванні органам досудового слідства - слідчим, розслідування для яких - це основна форма діяльності.

Досудове слідство провадиться слідчими органів внутрішніх справ, слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, слідчими органів безпеки. Згідно перехідних положень КПК до дня введення в дію положень частини першої (в частині положень щодо повноважень здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 402 - 421, 423 - 435 (злочини проти встановленого порядку несення військової служби) Кримінального кодексу України (далі - КК), ч.4 ст. 216 КПК (слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне

становище відповідно до ч 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, судьями та працівниками правоохоронних органів), повноваження щодо досудового розслідування передбачених ними кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначених КПК України.

Після введення в дію положень ч 1. КПК матеріали кримінальних проваджень, досудове розслідування яких здійснюється органами прокуратури, передаються слідчими органів прокуратури відповідним органам досудового розслідування з урахуванням підслідності, визначеної КПК України.

Серед суб'єктів права на розслідування кримінальних правопорушень слід назвати також керівника органу досудового розслідування, який має право брати участь у провадженні досудового розслідування та особисто провадити досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК), і прокурора, який має право в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК.

Ніякі інші особи, в тому числі співробітники приватних розшукових бюро, детективних служб, правом розслідування кримінальних правопорушень не наділені.

6. Підготовче провадження.

Вирішення питання про поняття, місце і значення підготовчого провадження в системі кримінальної процесуальної діяльності на етапі між закінченням досудового провадження та судовим розглядом можливе лише за умови розуміння оновленої конструкції КПК України саме в контексті нового уявлення понять про стадії та кримінальні процесуальні провадження. Так, загально визнаною була точка зору, відповідно до якої систему кримінального процесу складала стадії, які розумілися як відносно самостійні частини судочинства, які характеризуються конкретними завданнями, особливим кругом учасників процесуальної діяльності, специфікою процесуальної форми та видом певних рішень. Разом із тим кожна стадія, як етап процесуальної діяльності, характеризувалася сукупністю певних ознак, які й відрізняли одну від іншої. Слід зазначити, що існуючий КПК при розбудові системи кримінальної процесуальної діяльності використовує термін «провадження», надаючи таким чином йому іншого змісту, на відміну від КПК 1960 року. Так, законодавець використовує термін «провадження» у декількох значеннях: по-перше, використання його відбувається в контексті загальної назви кримінального провадження (кримінальної процесуальної діяльності), а саме, діяльності органів досудового розслідування та суду стосовно його розслідування, розгляду та вирішення; по-друге, щодо окремих інститутів кримінального процесуального права, і тоді розуміється як провадження, яке характеризується сукупністю певних рис та виокремлюється в окремі глави – глава 30 «Особливі порядки в суді першої інстанції – спрощене провадження та провадження в суді присяжних, або виділяється в окремі розділи; по-третє, застосування терміна «провадження» використовується задля виокремлення елементів структури кримінальної процесуальної діяльності, що відображають його рух, динаміку, а саме, відповідно до процедури досудового розслідування та судового розгляду в судах першої та другої інстанції тощо (тобто, відповідно до тих частин кримінальної процесуальної діяльності, які довгий час у науці кримінального процесу розглядалися як стадії). На підставі викладеного, вбачається, що підготовче провадження може розглядатися тільки в контексті сприйняття його як невід'ємної частини кримінального провадження, які розуміються як стадії кримінальної процесуальної діяльності.

У науковій літературі радянських часів вчені, описуючи ознаки кримінальної процесуальної стадії, вважали, що будь-який автономний етап кримінального процесу, для того щоб бути визнаним стадією, повинен відповідати ряду вимог.

По-перше, необхідно, щоб цей етап процесу був неминучою, обов'язковою його частиною. По-друге, будь-яка частина провадження, яка визнається окремою стадією, повинна мати таке безпосереднє завдання, невиконання якого перешкоджає подальшому розвитку кримінальної діяльності. Це завдання випливає із загальних завдань кримінального провадження, але повинне характеризуватися відносною самостійністю. По-третє, процесуальні дії та відносини, які утворюють самостійну стадію, протікають у специфічних для цієї частини провадження умовах, за своїм характером відрізняючи його від інших. По-четверте, наприкінці кожної стадії приймається акт, в якому уповноважені на це державні органи або посадові особи викладають своє рішення та вказують на подальший рух провадження. Аналізуючи наукову літературу, можна зробити висновок, що більшість сучасних дослідників суттєво не різняться із класиками щодо визначення поняття стадії кримінального процесу, а лише частково її деталізують та розширюють. О.В. Волколуп визначає ті ж самі ознаки дещо в іншій інтерпретації, додаючи до кола ознак, які дозволяють відокремити самостійну стадію, ще й принципи, які діють у рамках тієї чи іншої стадії, а також коло принципів, які не діють у межах стадії.

Додаючи до кола ознак, які притаманні стадіям, також принципи, автор тим самим підтримує висунуту за радянських часів точку зору, відповідно до якої однією з ознак стадії, як самостійної частини, необхідно відносити принципи (засади) кримінального процесу, вважаючи, що «принципи утворюють «каркас» будь-якої стадії. В залежності від їх сукупності та особливостей реалізації на тих або інших етапах кримінального процесу цілком можна з'ясувати особливості конкретної стадії та її індивідуальність у системі кримінального процесу.

Втім слід погодитися з точкою зору, відповідно до якої своєрідність вираження принципів не може бути включена до характеристики стадії, оскільки дана ознака характеризує стадію не як окремих етап кримінального процесу, а як її процесуальну форму та методи впливу.

Найбільш вдалими, на наш погляд, є визначення ознак стадії, яке запропоновано Л.М. Лобойко, який доповнює вищевказані ознаки стадії її етапами, зазначаючи, що стадії кримінального процесу – це «відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію». Таким чином, розглядаючи етап, який знаходиться між досудовим розслідуванням та судовим розглядом, більшістю вчених, як за радянських часів (віддання обвинуваченого до суду), так і в пострадянський період (попередній розгляд справи суддею) традиційно вважався самостійною стадією кримінального провадження.

Такої ж думки дотримувалися як вітчизняні, так і російські вчені, коли на зміну стадії віддання до суду прийшла стадія попереднього розгляду справи.

У сучасній процесуальній літературі підготовче провадження також розглядається як самостійна стадія кримінального провадження, однак, у зв'язку з тим, що відповідно до структури закону підготовче провадження є частиною судового провадження, деякі вчені все-таки вказують на те, що воно не може бути самостійною стадією. Так, на думку Л.В. Карабут суд першої інстанції відповідно до КПК 2012 року діє в межах однієї стадії судового провадження, а підготовче провадження є лише етапом цієї стадії, бо елементи її структури та змісту не дають можливість віднести її до числа самостійних стадій. В.О. Попелюшко також, говорячи про підготовче провадження та судовий розгляд, не використовує термін «стадія», вважаючи їх «етапами» з-поміж трьох послідовних етапів стадії судового провадження, де судовий розгляд є центральним. Не підтримуючи вказані думки, які, до речі, знаходяться у меншості, більшість учених вважають підготовче провадження самостійною стадією кримінального судочинства.

Так, М.І. Леоненко стверджує, що «... незважаючи на те, що формально підготовка до

судового розгляду, тобто підготовче провадження набуло статусу процесуального інституту й увійшло в структуру стадії судового провадження у першій інстанції, його зміст дозволяє стверджувати, що воно зберегло свою самостійність і значущість саме як стадія кримінального процесу». О.В. Єнік, та Л.Г. Матієк також вважають підготовче провадження не лише проміжним етапом між стадією досудового розслідування та судовим розглядом, а самостійною стадією судового провадження, якій властиві всі характерні ознаки для стадій кримінального процесу. Таким чином, вважаємо за необхідне розглянути підготовче провадження в контексті відповідності її тим ознакам, яким повинне відповідати кримінальне провадження, як самостійна стадія, а саме: мета та завдання, встановлені законом строки, порядок, етапи, коло учасників та рішення.

Підготовче провадження є обов'язковою частиною кримінальної процесуальної діяльності, яку неможливо уникнути. Після затвердження одного із указаних документів прокурор надсилає його для розгляду у підготовче провадження до суду першої інстанції. Таким чином, якщо на досудовому розслідуванні кримінальне провадження не закривається, а спрямовується у судове провадження, воно обов'язково має пройти підготовче провадження. Підготовче провадження виокремлено в часі, оскільки воно займає проміжне становище між досудовим слідством та судовим розглядом, з якими логічно пов'язане, але існує відособлено та виділено чітко визначеними законом часовими межами.

5. Судовий розгляд

Судовий розгляд - це стадія кримінального провадження, в якій суд першої інстанції за участю сторін на підставі дослідження обставин кримінальної справи вирішує питання про винуватість обвинуваченого і його покарання.

Стадія судового розгляду характеризується такими ознаками:

- 1) судовий розгляд справи і вирішення її по суті є єдиним способом правосуддя у кримінальних справах;
- 2) вона є основною і визначальною стадією кримінального процесу;
- 3) в цій стадії дістають вияв всі засади кримінального процесу;
- 4) у ній, крім засобів процесуальної діяльності, передбачених для підготовчого провадження, застосовуються пізнавальні засоби - допити, призначення експертизи тощо.

Значення

Стадія судового розгляду має кримінально-правове і кримінальне процесуальне значення.

Кримінально-правове значення цієї стадії полягає в тому, що в ній у вирокі суду;

- - констатується відсутність кримінально-правових відносин між обвинуваченим і державою - у разі ухвалення виправдувального вироку;
- - здійснюється остаточна кваліфікація суспільно-небезпечного діяння і констатується факт його вчинення конкретною особою та застосовуються кримінально-правові санкції - у разі ухвалення обвинувального вироку.

Кримінальне процесуальне значення стадії судового розгляду дістає вияв у тому, ЩО:

- 1) тільки в цій стадії може бути вирішений по суті кримінально-правовий спір між державою (потерпілим) та обвинуваченим;
- 2) в разі постановлення обвинувального вироку втрачає чинність презумпція невинуватості;
- 3) тільки в ній дістає остаточне вирішення завдання кримінального провадження, зміст якого полягає у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК);

Особливості кримінального судочинства

- 4) в цій стадії підбиваються підсумки всієї досудової кримінальної процесуальної діяльності.